
DOKUMENTY A MATERIÁLY

EXHUMÁCIE VOJNOVÝCH HROBOV Z PRVEJ SVETOVEJ VOJNY NA SEVEROVÝCHODNOM SLOVENSKU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

RADOSLAV TURIK

TURIK, R.: Exhumations of War Graves from the World War 1. in North-eastern Slovakia. *Vojenská história*, 4, 17, 2013, pp 76-97, Bratislava.

In the published material, the author focuses on the issue of the World War 1. graves exhumations performed in the North-eastern Slovakia region studied by the author in the post-war period. It is therefore a representation of the process taking place after the World War 1. under competence of the Czechoslovak authorities. In connection with this subject, an increasing interest therein may be stated among the professional historians as well as general public. The contribution originated as a result of research in the Military Historical Archive Bratislava, especially the fund of War Graves and Cemeteries. Further information has been obtained especially through field research. In terms of concept, the material is structured as introduction, catalogue of exhumations in six current counties (Bardejov, Humenné, Medzilaborce, Snina, Stropkov, Svidník) and conclusion. *Military History. Slovakia. The Inter-war Period. Exhumations of War Graves in North-eastern Slovakia.*

Prvá svetová vojna bola konfliktom, ktorý v značnej miere zmenil vtedajšiu Európu. Vojna toho zničila veľa, ale predovšetkým kruto ukončila životy miliónov vojakov na všetkých bojiskách tohto konfliktu. Mierová doba postavila pred civilizovanú spoločnosť povinnosť postarať sa o obrovské množstvo vojnových hrobov. Táto úloha bola bremenom aj pre štáty, ktoré vznikli na troskách bývalého Rakúsko-Uhorska. Po prvej svetovej vojne prešla starostlivosť o vojnové hroby z prvej svetovej vojny v zmysle medzinárodných dokumentov na nástupnícke štáty bývalej monarchie.¹ Tejto povinnosti sa nevyhlo ani Československo.

¹ Napr. ustanovenie Saint-germainskej mierovej zmluvy, bod VI., odst. 2, čl. 171-172. BYSTRICKÝ, J. Dokumenty o vojnových hroboch z 1. svetovej vojny vo fondoch vojenského historického archívu. In *Prvá svetová vojna – Boje v Karpatoch*. Zost. V. Fedič, Humenné : Redos, 2007, s. 30.

Československé štátne orgány začali túto problematiku riešiť od roku 1919. O tom, aká zložitá úloha ich čaká, získavali predstavu príslušné inštitúcie štátu len veľmi pomaly. Prvoradou úlohou bolo zriadenie evidencie vojnových hrobov na území Československa. Na tejto úlohe sa podieľali obecné úrady, posádkové veliteľstvá, četníckej stanice, ale aj iné inštitúcie, či majitelia pozemkov, na ktorých sa hroby nachádzali.² Tieto prvotné údaje začali spracovávať špecializované inštitúcie, ktoré mali problematiku vojnových hrobov riešiť. Na Ministerstve národnej obrany vznikol Ústredný inšpektorát vojnových hrobov, ktorý mal celú agendu vojnových pohrebísk zastrešovať. V jednotlivých častiach štátu podliehali inšpektorátu Zemské inšpekcie vojnových hrobov pre územie Čiech, Moravy, Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Pod dozorom Ústredného inšpektorátu sa mali postupne zhromaždiť údaje potrebné na vznik komplexnej evidencie vojakov padlých na území Československa.

Obzvlášť zložitá bola situácia na severovýchodnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Tieto oblasti, ako jediné časti územia medzivojnového Československa, zasiahli rozsiahle frontové boje. Je logické, že najväčšia koncentrácia vojnových hrobov sa nachádzala práve v tejto oblasti. Bolo tu viac než 200 vojnových cintorínov a stovky rozptýlených vojnových hrobov.³ Riešenie problematiky starostlivosti o vojnové hroby v tomto priestore si žiadalo nielen uplatnenie ucelenej koncepcie, ale aj zvláštne postupy, ktoré v iných oblastiach republiky neboli potrebné. Jedným z týchto postupov bolo rozsiahle sústreďovanie vojnových hrobov vykonané pomocou exhumácií pozostatkov obetí vojny.

Len čo boli prvotné práce na evidencii ukončené, začali československé inštitúcie realizovať starostlivosť o vojnové hroby v praxi. Československo bolo štátom, ktorý musel riešiť mnohé pálivé problémy nového štátu, ale aj záväzky bývalej monarchie. Rozpočet štátu musel rátať s mnohými dôležitejšími výdavkami. Na starostlivosť o vojnové hroby bolo vyčlenené iba obmedzené množstvo financií. Z tohto dôvodu sa museli peniaze využiť účelne.

Základným cieľom bolo splniť záväzky štátu vo vzťahu k vojnovým hrobom bez nejakých extrémnych výdavkov. Bolo potrebné postarať sa o cintoríny a pritom ušetriť čo najviac finančných prostriedkov. Centrálné vojenské orgány vypracovali celý rad dôležitých dokumentov, ktoré sa zaoberali základnými zásadami starostlivosti o cintoríny. Ústredný inšpektorát vojnových hrobov zostavil presné pravidlá a pokyny, podľa ktorých sa malo postupovať.⁴ Finančné prostriedky sa dali ušetriť niekoľkými spôsobmi. Vychádzalo sa z filozofie, že československý štát môže splniť svoje medzinárodné záväzky v oblasti starostlivosti o vojnové cintoríny bez vynaloženia zbytočne vysokých finančných nákladov. Výrazné ušetrenie financií v dlhodobom horizonte mohlo priniesť exhumovanie množstva roztrúsených vojnových hrobov na najbližšie vojnové cintoríny, čo by značne zjednodušilo

¹ Napr. ustanovenie Saint-germainskej mierovej zmluvy, bod VI., odst. 2, čl. 171-172. BYSTRICKÝ, J. Dokumenty o vojnových hrobách z 1. svetovej vojny vo fondoch vojenského historického archívu. In *Prvá svetová vojna – Boje v Karpatoch*. Zost. V. Fedič, Humenné : Redos, 2007, s. 30.

² Tamže, š. 30.

³ Tento údaj sa viaže k územiu severovýchodného Slovenska. BURAL, M. – SLEPCOV, I. Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In *Prvá svetová vojna – Pozabudnuté cintoríny*. Zost. M. Mikita, Svidník : RRAS, 2005, s. 72. ISBN 80-967898-8-0.

⁴ Vojenský historický archív (ďalej VHA), fond (ďalej f.), Zemské vojenské veliteľstvo (ďalej ZVV) Bratislava, škatuľa (ďalej šk.), šk. 60, Vojnové hroby, Definitívni úprava válečných hrobov na karpatských bojištiach.

starostlivosť o tieto vojnové hroby. Základným problémom bolo množstvo roztrúsených hrobov s neznámymi vojakmi. Starostlivosť o tieto hroby by bola veľmi nákladná a štát by za ňu nedostal žiadnu adekvátnu náhradu⁵. Nákladná starostlivosť o neznáme vojnové hroby sa javila nezmyselná. Preto boli prijaté základné opatrenia. Výrazne sa dalo ušetriť na hroboch neznámych vojakov. Na vojnových cintorínoch v Karpatoch sa takéto hrobov nachádzalo veľmi mnoho. Najvýraznejší počet neznámych vojakov pochádza z ruskej armády. Zriaďiť a udržiavať veľký cintorín s neznámymi vojakmi nemalo zmysel, pretože nebolo možné očakávať príspevok na udržiavanie hrobov z Ruska. Nemalé prostriedky sa ušetrili, ak sa zmenšila plocha cintorína.

Cintoríny, na ktorých sa nachádzali iba neznáme obete, mali byť zrušené v pôvodnom stave a upravené nasledujúcim spôsobom. Pozostatky neznámych obetí mali byť exhumované a vložené do hromadného hrobu. Do tohto hrobu sa mali umiestniť aj exhumované pozostatky neznámych vojakov z hrobov roztrúsených v okolí. Spoločný hrob sa viditeľne upravil navŕšením zeminou. Na ploche hrobu sa mali vysadiť vždy zelené rastliny, typické pre daný región. Okolo cintorína sa mal vysadiť živý plot.

Pokiaľ živý plot nedorástol, mal byť cintorín ohradený kolovou ohradou s ostnatým drôtom, aby hroby nepoškodzoval pasúci sa dobytok. Ak to bolo možné, malo sa na ploche cintorína vysadiť niekoľko stromov, napr. lúp, tují či smrekov. V strede cintorína mal byť umiestnený centrálny kríž alebo pomník s nápisom „*Tu odpočíva(počet) neznámych ruských, rakúsko-uhorských vojakov padlých za vlasť vo svetovej vojne v rokoch 1914/1915.*“ Náписy mali byť v slovenčine a ruštine.⁶

Cintoríny, na ktorých sa nachádzala väčšina neznámych vojakov a malý počet známych obetí, mali byť taktiež upravené. Pozostatky neznámych obetí mali byť exhumované a uložené do spoločných hrobov tak ako v predchádzajúcom prípade. Hroby známych obetí mali byť uložené v jednotlivých hroboch tak, aby celý cintorín tvoril súmerný celok. Tieto hroby sa mali opatriť tabuľkami s uvedenými menami, priezviskami, dátumami narodenia a úmrtia, číslom hrobu, ak existovalo pôvodné číslovanie hrobov na cintoríne. Napriek predpisom, na mnohých cintorínoch tabuľky so základnými informáciami o pochovanej obeti neboli umiestnené. Okolo cintorína mal byť vysadený živý plot. Všetky ostatné úpravy mali byť uskutočnené rovnakým spôsobom ako u predchádzajúceho typu cintorína. Samozrejme, aj tento typ cintorína mal slúžiť ako zberné miesto pre pozostatky neznámych i známych obetí z hrobov roztrúsených v okolí.⁷

Ojedinele sa na karpatskom bojisku nachádzali aj cintoríny, na ktorých bola pochovaná väčšina identifikovaných obetí. Do podoby týchto cintorínov sa malo zasahovať čo najmenej. Základné úpravy plota hrobov a pod. mali byť rovnaké. Jediným zásahom, ktorý sa mal uplatňovať, bolo zmenšenie cintorína, ak sa na ňom nachádzal celistvý rad hrobov s neznámymi obeťami. V takomto prípade sa mali neznámi vojaci exhumovať a pochovať v hromadnom hrobe. K úpravám malo dôjsť len vtedy, ak by rušenie hrobov nenarušilo

⁵ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 60, Definitívni úprava válečných hrobů hřbitovů na bojištích Karpat-ských.

⁶ Štát dostal príspevky zo zahraničia na údržbu vojnových hrobov cudzích štátnych príslušníkov len vtedy, ak sa preukázal úmrtnými listami, v ktorých by boli aspoň mená a základné údaje o padlých vojakoch. Pre masu neznámych ruských vojakov, padlých v Karpatoch, o ktorých nebolo možné získať žiadne údaje, nemohli československé úrady vystaviť úmrtné listy.

⁷ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 60, Definitívni úprava válečných hrobů hřbitovů na bojištích Karpat-ských.

celistvý vzhľad cintorína.⁸ V každom prípade bolo rozhodnuté o začatí exhumačných prác. Tieto sa začali postupne vykonávať v obvodoch jednotlivých četníckych staníc, ktoré sa medzitým stali správcami cintorínov.

Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave dostalo pokyny, aby jemu podriadené orgány boli nápomocné pri riešení tejto náročnej úlohy.⁹ Četnícke stanice na severovýchodnom Slovensku stáli pred zložitou úlohou, s riešením ktorej nemali skúsenosti. Na rozdiel od četníckych staníc v iných častiach republiky ich čakalo množstvo práce, pretože ich obvody boli plné roztrúsených vojnových hrobov. Četnícke stanice vykonali kvantum práce už pri prvotnom zisťovaní množstva a polohy vojnových hrobov vo svojich obvodoch. O týchto zisteniach museli písať hlásenia nadriadeným orgánom. Následným krokom bolo navrhnutie riešenia v duchu základných smerníc o starostlivosti a údržbe vojnových hrobov.

Základným krokom bolo vypracovanie exhumačného plánu. Četnícka stanica mala vypracovať plán exhumácií a príslušný rozpočet na exhumačné práce. Plán exhumácií mal obsahovať údaje o počte hrobov a predpokladanom počte padlých, ktorí budú exhumovaní z jednotlivých obcí.¹⁰ Exhumačný plán a rozpočet museli poslať nadriadeným orgánom, ktoré predkladali túto dokumentáciu na schválenie MNO.¹¹ Dôležitá bola najmä rýchlosť schvaľovacieho procesu, aby sa mohlo začať s exhumáciami ešte v tom roku. Po schválení exhumačného plánu a rozpočtu boli četníckej stanici zaslané finančné prostriedky a smernice k exhumačným prácam. Samotné exhumácie ešte schvaľovala politická správa v príslušnom okrese.¹² Po ukončení exhumácie mal byť nadriadeným orgánom nahlásený aktualizovaný zoznam potrebných tabuliek na označenie hrobov.

Exhumačný plán musel spĺňať niektoré základné kritériá. Základným cieľom bolo zhromaždiť roztrúsené vojnové hroby na čo najmenšom možnom počte miest, aby sa vytvoril menší počet vojnových cintorínov, o ktoré sa bude treba dlhodobo starať. Muselo sa pritom dbať aj na výšku nákladov spojených so sústreďovaním vojnových hrobov. Samozrejme sa vyžadovalo čo najlacnejšie riešenie. Náklady na exhumačné práce sa niekedy zdali premrštené, ale ich cenu ovplyvňovalo veľa faktorov. Medzi tieto faktory patrilo predovšetkým počet roztrúsených hrobov, neochota ľudí najat' sa na tieto práce, ale tiež terén, v ktorom sa hroby nachádzali. Veľakrát boli hroby v neschodnom teréne, kde sa nedostali ani konské povozy a boli aj ďaleko od miesta, kde mali vzniknúť nové hroby.¹³ Do nákladov sa započítavalo aj zhotovenie exhumačnej rakvy,¹⁴ v ktorej boli znášané exhumované pozostatky a nákup dezinfekčných prostriedkov.

⁸ Tamže.

⁹ BYSTRICKÝ, J. Dokumenty o vojnových hroboch z 1. svetovej vojny vo fondoch vojenského historického archívu. In *Prvá svetová vojna – Boje v Karpatoch*. Zost. V. Fedič, Humenné : Redos, 2007, s. 31.

¹⁰ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 152, Exhumace roztroušených válečných hrobů – plán exhumací.

¹¹ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 156, Vrácení evidence po zpracování po exhumačných zmenách.

¹² Termínom politická správa sa myslí príslušná okresná štátna správa.

¹³ Jedna správa četníckej stanice Telepovce, konštatuje, že niektoré hroby, ktoré je potrebné exhumovať, sa nachádzajú aj 14 km od miesta nového uloženia. VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 148, Exhumace vojenských hrobů v obvode četníckej stanice Telepovce.

¹⁴ Išlo o obyčajnú drevenú debnu s úchytkami. Po prenesení boli exhumované pozostatky uložené v novom hrobe a debna použitá na ďalšie exhumácie. Obvykle sa debna pochovala s poslednými exhumovanými pozostatkami.

Rozbehnutie exhumačných prác narážalo často na rôzne praktické problémy. Mnohokrát nemohli čelníci, ako správcovia vojnových hrobov, nájsť ľudí ochotných vojnové hroby exhumovať. Na podobný problém narazili čelníci napr. v obci Telepovce.¹⁵ Keďže sa miestne obyvateľstvo k tejto práci nehlásilo, chceli žandári využiť pri exhumáciách Rómov.¹⁶ Ani tento plán nevyšiel. V obvode čelníckej stanice bolo totiž málo Rómov a všetci boli zamestnaní u miestnych gazdov. Miestne obyvateľstvo sa obvykle snažilo exhumačným prácam vyhnúť.¹⁷ Odmietanie takejto práce by sa mohlo zdať prekvapujúce, vzhľadom na fakt, že v tomto období v regióne severovýchodného Slovenska nebolo veľa pracovných ponúk. Konanie miestnych obyvateľov možno vysvetliť snahou získať čo najväčšie finančné ohodnotenie za exhumačné práce. Toto tvrdenie dokazujú dokumenty, ktoré, uvádzajú, že po dlhších ťahaniach sa k prácam prihlásila skupina chlapov, ktorá požadovala solídnu dennú mzdu.¹⁸

Spustenie exhumačných prác prispelo aj k presnejšiemu zisteniu počtu vojnových hrobov. Pri prvotnom zbieraní údajov o vojnových hroboch sa čelníci často spoliehali na hlásenia občanov. Neuvedomili si, že obyvatelia jednotlivých obcí z rôznych pohnútok zatajovali mnohé hroby. Dôvody boli rôzne. Obávali sa, že nahlásenie hrobov na ich pozemkoch im prinesie povinnosť starať sa o tieto hroby vo vlastnej ržii, prípadne, že im úrady budú komplikovať využívanie ich pozemkov. Niekedy išlo len o lenivosť, pretože sa nikomu nechcelo ísť vzdialenejšie hroby čelníkom ukázať. Napr. v obci Medvedie,¹⁹ kde nahlásili občania len 4 jednotlivé hroby, bolo do apríla 1922 nájdených a hneď exhumovaných 24 jednotlivých hrobov a jedna šachta s 11 padlými.²⁰ V takýchto prípadoch bol logicky prekročený pôvodný rozpočet na exhumácie.²¹ Dorovnanie finančných prostriedkov na ďalšie exhumácie si vyžadovalo ďalšiu byrokráciu, ktorej mali čelníci v súvislosti s vojnovými hrobmi aj tak dosť. Takéto komplikácie naťahovali tiež dokončenie exhumačnej dokumentácie, pretože čelníci nechceli vyhotovovať záverečnú dokumentáciu, ak neboli exhumačné práce zavŕšené.

Pri exhumačných prácach sa potvrdil fakt, že pôvodné hlásenia získané z rôznych zdrojov o počte padlých v hromadných hroboch sa nezakladajú na pravde. Uskutočnené exhumácie preukázali väčšinou iný počet padlých. V šachtách sa nachádzal väčší, ale aj menší počet obetí, než potvrdzovali údaje pochádzajúce predovšetkým zo spomienok obyvateľov.²² V prípade, že začala niektorá čelnícka stanica väčšie exhumácie, mohla si vyžiadať dokumentáciu od nadriadenej inštitúcie na čas potrebný na zaznamenanie zmien.

¹⁵ Obec Telepovce sa v súčasnosti nazýva Osadné (okr. Snina).

¹⁶ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 148, Exhumace vojnových hrobů v obvode čelníckej stanice Telepovce.

¹⁷ V hlásení uvádzajú čelníci, že ľudia odmietajú pracovať na exhumáciách, z dôvodu, že mŕtvolky ešte nie sú spráchnivené a pri otvorení hrobov, budú musieť čeliť zápachu a hrozbe chorôb.

¹⁸ V januári 1922 sa takto čelníkom v Telepovciach prihlásilo 10 chlapov z obce Vyšná Polianka, ktorí boli ochotní pracovať na exhumáciách, ale iba ak im bude schválená denná mzda 60 korún.

¹⁹ Obec Medvedie sa nachádza v okrese Svidník a o vojnový cintorín v obci sa starala čelnícka stanica v Kapišovej.

²⁰ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 152, Exhumace válečných hrobů – její provedení a objevení nových válečných hrobů.

²¹ V hlásení, samozrejme, čelníci upozornili, že existuje vážny predpoklad, že sa budú nachádzať ešte ďalšie hroby.

²² VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 152, Exhumace válečných hrobů – její provedení a objevení nových válečných hrobů.

Niekedy sa stávalo, že zaslaná dokumentácia sa na četníckej stanici zdržala dlhší čas. Takéto zdržanie nadriadené orgány potom urgovali a žiadali čo najskoršie zaslanie dokumentácie. Samozrejme, očakávalo sa, že všetky zmeny vyplývajúce z exhumácií budú dôsledne zavedené do dokumentácie.²³

Výsledkom exhumačnej činnosti malo byť sústredenie vojnových hrobov, ktoré by šetrilo finančné prostriedky pri ďalšej údržbe. Všetky ukončené exhumácie mali byť dôsledne zaznamenané a zdokumentované. Tieto exhumačné dokumenty sa mali stať súčasťou archívnej zložky o vojnovom cintoríne. O aké dokumenty vlastne išlo? Základným dokumentom k exhumovanému hrobu bol exhumačný protokol vyhotovený na mieste. Obsahoval tieto údaje: poloha starého hrobu, poloha nového hrobu, označenie starého hrobu, označenie nového hrobu, základná informácia o stave pozostatkov, charakteristika zvyškov oblečenia, určenie armádnej príslušnosti²⁴, charakteristika nájdených výložiek, gombíkov, vlasov, zubov, osobných predmetov či iných doplňujúcich informácií. Protokol bol datovaný a opatrený podpismi členov exhumačnej komisie. Dôležitou súčasťou bola skica exhumácií, na ktorej boli zachytené miesta, odkiaľ boli hroby exhumované a kam boli uložené. Takéto skice vytvárali komplexný pohľad na celkový rozsah exhumácií. K dotvoreniu celkového obrazu slúžil aj nový náčrt cintorína, na ktorý boli exhumované pozostatky prenesené. Ak by boli dodržané všetky pokyny pri zhotovovaní exhumačnej dokumentácie, nemuseli by sme dnes riešiť mnohé nezrovnalosti pri výskume vojnových cintorínov.

Exhumačné práce sa vykonávali viac-menej na území všetkých šiestich okresov dnešného severovýchodného Slovenska. Pri bádani som sa riadil súčasným územno-správnym členením územia severovýchodného Slovenska. Samozrejme, v súčasnosti hranice dnešných okresov nekorešpondujú s vtedajším územno-správnym členením. V prípade, že sa dnes niektorá obec nachádza na území iného okresu, je táto skutočnosť uvedená v poznámkovom aparáte. V nasledujúcom prehľade sú uvedené všetky exhumácie, ktoré sú zachytené v dokumentácii o vojnových hroboch.

Exhumácie v okrese Bardejov

V okrese Bardejov sa sedem četníckych staníc staralo o vojnové cintoríny v okrese. Tieto stanice v duchu pokynov od nadriadených orgánov pristúpili k sústredeniu vojnových hrobov vo svojich obvodoch. Četnícka stanica Bardejov – kúpele sústreďovala vojnové hroby v katastri obce Andrejová. Exhumačné práce realizovala exhumačná komisia pod vedením strážmajstrov Josefa Kareša a Jaroslava Šubrtu. Práce na exhumáciách boli ukončené do 20. apríla 1922. Po exhumáciách bolo na vojnovom cintoríne v obci 18 hrobov (15 jednotlivých, 1 spoločný a 2 hromadné). Na cintoríne tak bolo spolu pochovaných 29 vojakov.²⁵ Ďalšie detaily o exhumáciách v tejto obci nepoznáme.

Najväčšiu záťaž súvisiacu s agendou vojnových hrobov v okrese Bardejov znášala četnícka stanica v Zborove. Mala na starosti dovedna 11 vojnových cintorínov. Exhumačné práce vykonali četníci z tejto obce v katastri Mikulášovej. Archívna zložka však neobsahuje

²³ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 156, Vrácení evidence po zpracování po exhumačných zmenách.

²⁴ Máme na mysli, či išlo o vojaka ruskej, rakúsko-horskej či nemeckej armády. Ak to, samozrejme, bolo možné. Vojakov často pochovali len v spodnej bielizni. Dobré súčasti výstroja sa vždy zišli živým spolubojovníkom.

²⁵ Z dokumentácie nevieme zistiť presný počet exhumovaných vojakov.

žiadne podrobnosti o exhumáciách ani počte exhumovaných obetí.²⁶ Exhumácie malého rozsahu prebiehali aj v obci Šarišské Čierne.²⁷ Boli tu exhumované štyri jednotlivé hroby židovských vojakov, ktoré boli uložené do jedného spoločného hrobu na vojnovom cintoríne Šarišské Čierne II. Bližšie informácie o exhumáciách nemáme. Napriek tomu, že v obvode tejto stanice sú veľké cintoríny, máme zaznamenanú len malú exhumačnú činnosť. Je to z dôvodu, že v tejto oblasti sa realizovala rozsiahla exhumačná činnosť už počas vojny.

Četnícka stanica v Kurime sa starala o štyri vojnové cintoríny. Náznaky o exhumačnej činnosti sa objavujú v dokumentoch o vojnovom cintoríne v obci Dubinné. Exhumované boli štyri jednotlivé hroby, a pozostatky boli prenesené na vojnový cintorín v obci.²⁸ Niekedy po roku 1924 bol do jedného z jednotlivých hrobov pochovaný ešte jeden vojak, ale bližšie informácie o exhumáciách z dokumentácie nevyplývajú. Menšia exhumačná činnosť prebiehala aj v obci Kožany.²⁹ Exhumované boli tri jednotlivé vojnové hroby z katastra obce. Pozostatky boli prenesené na vojnový cintorín v obci. Bližšie údaje zložka neobsahuje. V katastri obce Kučín sa taktiež nachádzali rozptýlené vojnové hroby. Pravdepodobne niekedy tesne po skončení vojny bolo exhumovaných 5 jednotlivých vojnových hrobov a pozostatky z nich boli prevezené na vojnový cintorín v Kučíne. Bližšie údaje o priebehu exhumácie nemáme.³⁰ Aj v obci Kurima prebiehali exhumačné práce. V katastri obce bolo postupne exhumovaných 13 hrobov a pozostatky z nich boli prevezené na vojnový cintorín v obci. Vzhľadom na zmätočné údaje, nie je možné potvrdiť presný počet exhumovaných obetí.³¹

Četnícka stanica v meste Bardejov zodpovedala za štyri vojnové cintoríny. Exhumačné práce sa vykonali v obci Hažlín. Pravdepodobne v roku 1924 boli exhumované tri vojnové hroby z okolia obce.³² Nie je jasné, koľko obetí bolo exhumovaných. Dokumentácia obsahuje náznaky, ktoré hovoria od troch, až šiestich obetiach. Všetky obeť boli exhumované na miestny vojnový cintorín. Rozsiahlejšia exhumačná činnosť bola vykonaná v katastri obce Kľušov. Z pozemkov miestnych občanov bolo exhumovaných 22 hrobov. Exhumácie prebiehali od 22. apríla do 2. mája 1922. Exhumácie vykonali Ján Guttek a Ján Ferenc pod dohľadom strážmajstra Františka Šucllera.³³ Priebeh exhumačných prác je dobre zdokumentovaný. Spolu bolo exhumovaných 30 pozostatkov. Exhumácie boli vykonané aj v katastri obce Komárov. Na miestny vojnový cintorín boli prenesené pozostatky zo 4 hrobov (3 jednotlivé a 1 spoločný). Spolu bolo exhumovaných 5 vojakov. Exhumácie boli vykonané 28. apríla 1922 pod dozorom strážmajstrov Kareša a Šubrtu.³⁴ Všetky exhumované pozostatky boli prenesené na miestny vojnový cintorín. Sústredením vojnových hrobov vznikol vojnový cintorín v obci Šiba. Dňa 3. mája 1922 boli exhumované tri jednotlivé hroby z katastra obce. Exhumácie vykonala komisia pod vedením strážmajstra Františka Šucllera.

²⁶ Na každom novšom náčrte tohto cintorína je väčší počet hrobov. Žiadne ďalšie informácie sa z tejto neúplnej zložky nedajú vyčítať.

²⁷ Dobový názov obce bol Čarno.

²⁸ Bližšie údaje o exhumáciách nie sú známe.

²⁹ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Kožany.

³⁰ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Kučín.

³¹ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Kurima.

³² Dokumentácia nie je jednoznačná, no na náčrte miestneho vojnového cintorína z tohto roku sa objavujú tri nové hroby.

³³ VHA, f. VHC, šk. 7, obec Kľušov.

³⁴ VHA, f. VHC, šk. 7, obec Komárov.

Četnícka stanica v obci Slovenské Raslavice³⁵ mala na starosti tri vojnové cintoríny. Archívna dokumentácia naznačuje exhumácie pozostatkov 5 vojakov v katastri obce Hertník. Dokumentácia obsahuje málo údajov, preto nepoznáme mená členov exhumáčnej komisie, dátum komisie ani ďalšie údaje. Všetky pozostatky boli prevezené na vojnový cintorín Hertník a pochované v spoločnom hrobe. Ďalšie exhumáčnej práce v okrese nemáme zaznamenané.

Exhumácie v okrese Humenné

V okrese Humenné bola zaznamenaná malá exhumáčnej činnosť v medzivojnovom období. Frontové boje zasiahli len malú časť okresu a trvali kratší čas. V tomto okrese sa zachovalo 8 vojnových cintorínov, o ktoré sa staralo 6 žandárskych staníc. O vojnový cintorín Humenné sa starala miestna vojenská posádka. Dokumenty neodhalili povojnové exhumácie v okolí Humenného. Jediná zmienka upozorňuje na pochovávanie po vojne. Na vojnový cintorín bolo pochovaných niekoľko desiatok ruských zajatcov, ktorí zomreli na ochorenia po skončení vojny.³⁶

O vojnový cintorín Závada sa starala četnícka stanica v obci Nižná Olka.³⁷ Mimo hrobov na vojnovom cintoríne boli v katastri obce zistené aj ďalšie 3 hroby. Ich umiestnenie archívna zložka zachytáva len veľmi povrchno. Dvaja neznámi vojaci boli pochovaní v spoločnom hrobe v záhrade miestneho obyvateľa Michala Lakomca. Ďalšie dve obete boli pochované asi 30 krokov východne od domu roľníka Vasil'a Kuzmu. Miesto hrobu posledného neznámeho vojaka sa nachádza asi 120 krokov východným smerom od posledného domu v dedine. Podľa takejto lokalizácie by sme dotyčné miesto našli len veľmi ťažko. Dva spoločné hroby boli v medzivojnovom období zrušené a telá štyroch vojakov pochované v jednom spoločnom hrobe č. 23. O exhumácii piatej obete pochovanej v jednotlivom hrobe nie sú v zložke žiadne zmienky.³⁸ Bližšie informácie o exhumáciách archívne dokumenty neobsahujú. O exhumáčnej činnosti v medzivojnovom období v katastroch iných obci okresu Humenné nemáme žiadne zmienky.

Exhumácie v okrese Medzilaborce

V okrese Medzilaborce sa o vojnové cintoríny staralo 6 četníckych staníc. Tieto stanice sústredovali vojnové hroby vo svojich obvodoch. V katastri obce Čertižné sústredovali vojnové hroby četníci z miestnej stanice. V katastri obce, ale aj v samotnej obci, sa nachádzalo množstvo roztrúsených vojnových hrobov. Exhumáčnej práce postupovali podľa precízneho plánu. Najprv zanesli na mapu pozície všetkých vojnových hrobov v okolí. Potom rozdelili celé územie katastra do piatich sektorov.³⁹ V každom sektore bolo určené centrálné miesto, kde sa mali zhromaždiť exhumované pozostatky padlých vojakov. Na tomto mieste vznikol vojnový cintorín. V každom sektore postupovali rovnakým spôsobom. Vybrali miesto, na

³⁵ Súčasný názov Raslavice.

³⁶ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 148, Vojnové hroby, Seznam pohřbených na válečném hřbitově v Humenném.

³⁷ Dnes obec Olka v okrese Medzilaborce.

³⁸ Na náčrte je poznámka, že po zrušení dvoch spoločných hrobov v blízkosti obce boli štyri obete vložené do spoločného hrobu na vojnovom cintoríne Nižná Olka.

³⁹ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Schéma exhumácií v katastri obce Čertižné.

ktorom sa nachádzal nejaký masový hrob, a v jeho blízkosti pochovávali exhumované obeť z okolia. Takýmto postupom vzniklo všetkých päť cintorínov v Čertižnom. Exhumácie prebiehali v júli 1922 a vykonávala ich exhumáčna komisia pod vedením miestnych žandárov, hlavných strážmajstrov Vašátka a Procházku. V obci bolo exhumovaných 15 samostatných hrobov a jeden spoločný hrob (4 obeť).⁴⁰ Spolu bolo exhumovaných 19 obetí. Tieto obeť boli pochované na vojnovom cintoríne Čertižné I. Na vojnovom cintoríne Čertižné II sú pochované obeť z pôvodných hrobov na kóte 742. Tu bolo exhumovaných 5 hrobov (3 jednotlivé a dva spoločné). Exhumovaných bolo 7 obetí.⁴¹ Vojnový cintorín Čertižné III vznikol sústredením vojnových hrobov v priestore kóty 789. Exhumovaných bolo 16 vojnových hrobov (13 jednotlivých, 1 spoločný a 2 hromadné). Spolu bolo exhumovaných 30 obetí.⁴² Na vojnovom cintoríne Čertižné IV. sú sústredené vojnové hroby v priestore kóty 728. Četníci exhumovali 20 jednotlivých hrobov z okolia a urobili rovnaký počet nových hrobov.⁴³ Aj vojnový cintorín Čertižné V. vznikol obdobným spôsobom. Boli na ňom sústredené vojnové hroby z priestoru kóty 720. Četníci exhumovali 18 hrobov (9 jednotlivých, 8 spoločných a 1 hromadný). Spolu bolo exhumovaných 40 obetí.⁴⁴ Všetky exhumácie z katastra Čertižné boli vykonané precízne, o čom svedčí precízna dokumentácia.

Aj v obci Habura exhumovali roztrúsene vojnové hroby četníci zo stanice Čertižné. Od apríla do mája 1922 bola zriadená exhumáčna komisia pod vedením četníkov, hlavných strážmajstrov Viléma Prochádzku a Rudolfa Vašátka. Dohromady boli vykonané exhumácie 16 pôvodných hrobov (12 jednotlivých, 3 spoločné a 1 hromadný). Spolu bolo exhumovaných 30 obetí.⁴⁵ Všetky zistené údaje boli svedomito zaznačené.

Četnícka stanica Medzilaborce sa starala dovedna o 12 vojnových cintorínov. Ani četníkom z tejto stanice sa exhumáčne práce nevyhli. Súčasťou zložky o vojnovom cintoríne Medzilaborce II. je hlásenie z 26. júna 1934 o nájdení ostatkov mŕtvych vojakov v katastri obce Malá Poľana a ich následnej exhumácii. Nájdené boli 3 mŕtvoly a po prehľadani okolia sa našla ďalšia lebka niekoľko metrov od pôvodného náleziska. Po dôkladnejšom prehľadaní okolia bola vykopaná ešte jedna mŕtvola vojaka. Všetky ostatky boli exhumované a umiestnené v jednej truhle do hrobu č. 109.⁴⁶ O ďalších exhumáciách v meste Medzilaborce v medzivojnovom období nemáme ďalšie dôkazy. Drvivá väčšina exhumácií v katastri Medzilaboriec sa uskutočnila už počas prvej svetovej vojny. Aj v obci Rokytovce sa robili exhumáčne práce. Exhumáčnu komisiu viedli poručík Emanuel Kavalír a hlavný strážmajster Emanuel Poder. Spolu exhumovali jedenásť hrobov z bezprostrednej blízkosti obce. V okolí obce v dňoch 21. – 23. augusta 1921 prebiehali exhumácie. Všetkých 22 exhumovaných obetí bolo pochovaných v novom masovom hrobe č. 8 na miestnom vojnovom cintoríne.⁴⁷ Všetky telá z katastra obce exhumované neboli. Súčasťou archívnej

⁴⁰ Tieto hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych obyvateľov Petra Dimuna, Antona Kubáka, Vasila Zozuláka, Danka Zozuláka, Michala Triščka, Michala Galajdy, Osifa Hriptoka, Nikolaja Korbu, Ivana Ťahlu, Pavla Brejzu a Márii Fehlovej. Exhumované boli aj telá pochované v šachte č. 5. Pôvodný hrob sa nachádzal na pozemku Michala Zozuláka.

⁴¹ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Čertižné II.

⁴² VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Čertižné III.

⁴³ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Čertižné IV.

⁴⁴ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Čertižné V.

⁴⁵ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Habura.

⁴⁶ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Medzilaborce II.

⁴⁷ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Rokytovce.

zložky je aj náčrt, ktorý bol zhotovený s pomocou miestnych obyvateľov. Na tomto náčrte je vyznačená oblasť v lokalite nazývanej „Vršok“, kde sa údajne medzi zákopmi nachádzajú neznáme množstvo pochovaných rakúsko-uhorských a ruských vojakov. Telá týchto obetí neboli exhumované z dôvodu neprístupného terénu.⁴⁸ O ďalších exhumáciách v obvode četníckej stanice Medzilaborce nemáme informácie. Väčšiu časť exhumáčnej práce odvedli v tejto oblasti rakúsko-uhorské vojenské orgány v priebehu vojny. Svedčia o tom počty pochovaných vojakov na všetkých 5 vojnových cintorínoch v katastri mesta Medzilaborce.⁴⁹

V priestore dnešnej obce Oľka robili exhumáčnej práce žandári z četníckej stanice Nižná Oľka. V medzivojnovom období pribudli dva hroby. Nevieme presne určiť, kedy boli zriadené, ale na náčrte z roku 1932 sa už nachádzajú. V jednom z nich boli pochovaní traja neznámi vojaci z osamelých hrobov v katastri obce Vyšné Čabiny. V druhom bol pochovaný kadet Josef Forman. Jeho pôvodný hrob bol tiež nájdený v katastri obce Vyšné Čabiny.⁵⁰ Všetky obeť boli pochované na vojnovom cintoríne Nižná Oľka. V katastri obce Repejov prebiehali rozsiahle exhumáčnej práce. Exhumácie sa vykonávali pod dozorom žandárov zo stanice Nižná Oľka. Postupne boli exhumovaní siedmi vojaci. Uložení boli do hrobu označeného číslom 1. Päť rakúsko-uhorských vojakov bolo pôvodne pochovaných na pozemku bývalej školy a dvaja ruskí vojaci pri farskej budove. Náčrty v zložke neukazujú, či ide o nový hrob alebo bola doplnená pôvodná šachta č. 1. Keďže existujú dva rozličné exhumáčnej protokoly, predpokladáme aj existenciu dvoch rôznych hrobov.

V období od 30. novembra 1934 do 9. novembra 1936 prebehla ďalšia vlna exhumácií. Ostatky obetí pochádzali zo 6 jednotlivých hrobov a 3 šachiet v katastri obce Repejov, konkrétne z okolitých vrchov Kamenica a Husar. Na cintoríne boli zriadené štyri nové masové hroby. Spolu bolo exhumovaných 736 obetí.⁵¹ V obci Pravrovce sa nachádzal vojnový hrob so 44 obeťami. V roku 1930 sa v okolí obce našli pozostatky dvoch neznámych vojakov. Tieto pozostatky boli prenesené do masového hrobu v Pravrovciach. Viac informácií o exhumáciách v tomto priestore nemáme.

O exhumáciách v obvode žandárskej stanice Vyšná Radvaň veľa informácií nemáme. Chýbajú údaje o exhumáciách v Čabinách, Radvani i Zbudskej Belej. Podstatnú časť exhumácií vykonali ešte rakúsko-uhorské inštitúcie, ale exhumácie prebiehali aj po vojne. Medzi archívnymi dokumentmi sa nachádza hlásenie četníckej stanice vo Vyšnej Radvani o tom, že miestni Cigáni sa nechcú zúčastňovať na exhumáciách.⁵² Ďalšie detaily, zatiaľ, nepoznáme. Sústreďovanie hrobov prebehlo aj v obci Radvaň nad Laborcom.⁵³ Na vojnový cintorín Vyšná Radvaň č. 1 boli exhumované pozostatky štyroch vojakov. Bližšie údaje sa v dokumentoch neuvádzajú.⁵⁴

⁴⁸ VHA, f.VHC, šk. 42, Okres Medzilaborce, Rokytovce, Náčrt lokality Vršok.

⁴⁹ Dnešný počet vojnových cintorínov je iný, pretože pozostatky obetí z vojnového cintorína Medzilaborce I. boli prednedávnom exhumované na vojnový cintorín Medzilaborce II.

⁵⁰ Do Nižnej Oľky boli exhumované telá prevezené pravdepodobne z dôvodu lepšej dostupnosti. VHA, f. VHC, šk. 42, okres Medzilaborce, Nižná Oľka.

⁵¹ Toto množstvo vyráža dych. Už v dokumentoch z roku 1922 sa uvádza, že na kopcoch Kamenica a Husar sa nachádza veľké množstvo hrobov. Nepodložené odhady hovorili možno až o troch tisíckach padlých. Z dôvodu neprístupného terénu navrhli četníci nerobiť exhumácie v tomto priestore, ale na kopci Husar vztýčiť pamätný kríž. Nadriadené orgány tento postup odsúhlasili. VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 152, Exhumace roztrúšených válečných hrobů ve Varechovcích, Repejove, Nižní a Vyšní Vladiči- hlásení.

⁵² VHA, f. ZVV, šk. 148, Hlásenie četníckej stanice Vyšná Radvaň.

⁵³ Vtedy obciach Vyšná a Nižná Radvaň.

⁵⁴ Chýbajú hlavne exhumáčnej protokoly, preto nepoznáme zloženie exhumáčnej komisie, dobu exhumácií a tiež polohu starých hrobov.

Četnícka stanica Vydraň sa starala o štyri vojnové cintoríny. Exhumačné práce boli aj tu sčasti vykonané počas vojny. Napriek tomu sústredenie pozostatkov uskutočnili tunajší četníci v katastri obce Palota. Nešlo o exhumácie v pravom zmysle slova. Dňa 6. decembra 1926 bolo telo neznámeho rakúskeho vojaka nájdené v katastri obce Palota, pochované do šachty č. I. na miestnom vojnovom cintoríne. V roku 1937 sa našli ďalšie pozostatky. Patrili rakúsko-uhorskému vojakovi Istvánovi Bogártovi. Pozostatky obete boli nájdené 9. augusta 1937, asi 70 metrov od hraničného kameňa č. 64.⁵⁵

Četnícka stanica vo Výrave mala dozor nad vojnovými hrobmi v štyroch obciach. Rozsiahle exhumačné práce vykonávali žandári z tejto stanice najmä vo Svetliciach. Celý vojnový cintorín Svetlice II. vznikol v medzivojnovom období. Exhumačné protokoly vykazujú značné nezrovnalosti. Podľa nich prebehli exhumácie padlých vojakov v celom katastri obce v novembri 1921.⁵⁶ Exhumačný protokol uvádza, že z kóty Parilov, asi 5 kilometrov severovýchodne od obce, bolo exhumovaných 122 neznámych vojakov. Exhumované bolo aj telo vojaka Josefa Krankera, ktoré bolo pôvodne pochované v samostatnom hrobe, asi 2,4 kilometra severovýchodne od obce Svetlice. Spolu teda bolo exhumovaných 123 vojakov.⁵⁷ Existuje hypotéza, že na tento cintorín bol exhumovaný aj celý cintorín Svetlice I. Bolo to iba 8 jednotlivých hrobov, ktoré museli ustúpiť civilnému pochovávaniu. Táto hypotéza sa zakladá na informáciách, ktoré poskytli miestni obyvatelia pánovi Ing. Poradovi,⁵⁸ ktorý sa dlhé roky venuje problematike vojnových cintorínov v okrese Medzilaborce. S istotou môžeme likvidáciu cintorína potvrdiť len v prípade, že sa nájdu príslušné archívne materiály.

Exhumácie v okrese Snina

Vojnové cintoríny v okrese Snina malo na starosti sedem četníckych staníc. Najviac z nich mala na starosti četnícka stanica v Ruskom.⁵⁹ Táto četnícka stanica realizovala sústredovanie vojnových hrobov v katastri obce Ruské. Exhumácie v Ruskom sa začali už počas vojny. V roku 1922 bolo v katastri obce exhumovaných 15 spoločných hrobov. Zachovalo sa uznesenie zastupiteľstva obecného úradu, v ktorom richtár Vasil' Kirňák odmietol uvoľniť viacej miesta na obecnom cintoríne pre vojnové hroby.⁶⁰ Ďalšie informácie o exhumáciách nemáme.

Rozsiahle exhumačné akcie sa vykonali v obvode žandárskej stanice Osadné. Exhumačné práce tu prebiehali v neskoršom čase, než na iných miestach. Dôvodom bola výstavba krypty, ktorá sa stala masovým hrobom pre stovky vojakov. V roku 1933 boli exhumovaní všetci vojaci z vojnového cintorína Osadné I. V dňoch 3. – 23. mája 1934 boli všetky po-

⁵⁵ VHA, f. VHC, šk. 43, Okres Medzilaborce, Palota.

⁵⁶ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Világy II.

⁵⁷ Tento počet však nekorešponduje s údajmi v katastrálnom liste cintorína. Celá zložka je značne zmätočná. Najmä dokumenty týkajúce sa exhumácií chýbajú, resp. neboli zhotovené podľa pokynov nadriadených orgánov.

⁵⁸ Ing. Miroslav Porada je dlhoročným bádateľom v problematike vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny v okrese Medzilaborce. Len vďaka nemu dokázali ďalší bádatelia nájsť mnohé cintoríny z prvej svetovej vojny, ktoré pomaly zanikali v teréne. Vďaka tomu, že sa včas dostal k informáciám od pamätníkov, podarilo sa mu objaviť aj vojnové hroby, ktoré československé orgány v medzivojnovom období nezaevidovali.

⁵⁹ V súčasnosti obec Ruské neexistuje. Zanikla z dôvodu výstavby vodnej nádrže Starina.

⁶⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

zostatky exhumované a uložené v krypte pod pravoslávny kostolom v Osadnom. Exhumovaných bolo 451 hrobov (434 jednotlivých a 17 hromadných) z pôvodného cintorína v Osadnom. V dňoch 13. – 17. novembra tu preniesli tiež 94 vojakov exhumovaných z lokality Pod kozím vrchom, Zadne Skúry, Poľana a Kozí Ortáš. V roku 1934 tu boli exhumované aj pozostatky vojakov pochovaných na cintorínoch v Nižnej a Vyšnej Jablonke. Spolu bolo exhumovaných 1 025 vojakov.⁶¹ Vďaka tomu, že sa nezachovala exhumačná dokumentácia, dochádza v počtoch exhumovaných vojakov k nezrovnalostiam. Aj druhý cintorín v obci Osadné vznikol sústredením vojnových hrobov. Zaujímavé je, že sa exhumačná komisia nezaoberala žiadnymi detailmi a nevytvárala také množstvo hrobov, aké exhumovala. Pozostatkov bolo také množstvo, že boli vytvorené iba dva veľké masové hroby. Do prvého hromadného hrobu boli uložené ostatky vojakov exhumované v dňoch 4. – 28. júna 1934 z hrobov na lokalite Skury, pozdĺž chotárnej hranice Osadné a Hostovice. V druhom hrobe sú umiestnené pozostatky 867 vojakov exhumované v dňoch od 7. septembra do 27. októbra 1934 v lokalite Parilová, pod kótou 459, za Stobami v blízkosti štátnych hraníc pod kótami 805, 748, a 754.⁶² Ja zarážajúce, že o takýchto obrovských exhumačných akciách nemáme takmer žiadnu dokumentáciu.

Četnícka stanica v Ublí mala na starosti dva vojnové cintoríny. Exhumovanie pozostatkov z roztrúsených hrobov sa udialo iba v obci Ubl'a. Nedostatočná dokumentácia nám nedovoľuje zistiť presný rozsah prác. V každom prípade rozdiely medzi súčasným stavom a počtom hrobov na poslednom náčrte z medzivojnového obdobia vykazujú nezrovnalosti. Na tomto vojnovom cintoríne sa v medzivojnovom období ďalej pochovávalo, ale k týmto vojnovým hrobom nemáme exhumačnú dokumentáciu.⁶³

Žandárska stanica Pčoliné mala na starosti tri vojnové cintoríny. Informácie o exhumáciách máme iba v katastri obce Hostovice. Dňa 13. apríla 1923 boli na vojnovom cintoríne v Hostoviciach uložené ostatky dvoch neznámych vojakov.⁶⁴ Blížšie informácie nepoznáme.

Četnícka stanica Stakčín sa starala o 6 vojnových cintorínov. Exhumačné práce boli zaznamenané v obci Kolonica. V obci sa nachádzali tri hroby, ktoré bolo treba premiestniť na miestny vojnový cintorín. Ostatky obetí boli exhumované v roku 1923. Spolu bolo exhumovaných 5 obetí z dvoch spoločných hrobov a jedného jednotlivého.⁶⁵ Ďalšie informácie nie sú známe. Rozsiahle exhumačné práce sa uskutočnili v katastri obce Stakčín. Vojaci pochovaní vo vojnových hroboch v miestnej časti Vuľchovec a z hrobov roztrúsených po okolí obce Stakčín boli prenesení na vojnový cintorín Stakčín I. Spolu bolo exhumovaných 88 obetí a ostatky boli prenesené do dvoch hromadných hrobov.⁶⁶

Četnícka stanica Snina sa starala o sedem vojnových cintorínov. Exhumačné práce sa realizovali roku 1929, predovšetkým v katastri mesta Snina. Do hrobu číslo 10 na vojnovom cintoríne Snina I. (Giglovo) boli v tom čase uložené exhumované pozostatky 59 vojakov

⁶¹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Telepovce.

⁶² Tamže.

⁶³ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ubl'a.

⁶⁴ Polohu pôvodného hrobu nepoznáme.

⁶⁵ Hroby boli na rôznych miestach obce. Prvý spoločný hrob sa nachádzal na mieste zvanom „Kolo chresta“. Jednotlivý hrob sa nachádzal na mieste zvanom „Kolo mlyna“. Druhý spoločný hrob sa nachádzal na mieste zvanom „Salaganičova záhrada“.

⁶⁶ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Stakčín.

⁶⁷ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

exhumovaných z vojnových cintorínov Snina IV. (Štefkovo) a Snina V. (Trescana).⁶⁷ Z cintorína Snina IV. bolo exhumovaných 13 vojnových hrobov (3 jednotlivé, 3 spoločné a 7 hrobov hromadných). Z cintorína Snina V. boli exhumované dva hroby (1 jednotlivý a 1 hromadný). Toto neboli jediné exhumácie v katastri Sniny. V roku 1929 boli exhumované 4 jednotlivé a 2 hromadné hroby, ktoré sa nachádzali v oblasti Daľkovského potoka. Boli exhumované pozostatky 153 vojakov a vložené do dvoch masových hrobov.⁶⁸ Viacej informácií o exhumačných prácach v okrese nemáme.

Exhumácie v okrese Stropkov

V okrese Stropkov bola starostlivosť o vojnové cintoríny rozdelená medzi 5 četníckych staníc. Četnícka stanica v Stropkove sa starala o 11 vojnových cintorínov. Vojnový cintorín Breznica vznikol v povojnovom období exhumovaním rozptýlených hrobov z okolia obce. Exhumácie prebehli v novembri 1923. Exhumačnú komisiu tvorili richtár Ján Plavčák, podnikateľ Koloman Grauberd a strážmajster Hubert Faulhammer.⁶⁹ Spolu bolo exhumovaných 25 pôvodných hrobov. Z tohto počtu boli dve šachty a zvyšok jednotlivé hroby. Konečnú podobu cintorín získal pravdepodobne v roku 1928, pretože z tohto obdobia pochádza najnovšia dokumentácia. Exhumačné práce boli pravdepodobne uskutočnené aj v obci Duplín. Naznačuje to jeden náčrt, na ktorom je uvedené, že v obci sa nachádza iba jeden masový hrob.⁷⁰ Spomínaný zoznam pochádza z apríla 1924. Na neskorších náčrtoch sú vidieť už jednotlivé hroby. Nemáme však k dispozícii žiadne dokumenty, ktoré by nám rozsah exhumačných prác priblížili.

Exhumačné práce četníci zo Stropkova vykonali aj v obci Chotča. Exhumácie sa uskutočnili 8. júla 1922. Nepoznáme počet exhumovaných hrobov, ale na vojnovom cintoríne v Chotči četníci zriadili tri nové hroby (1 jednotlivý, 1 spoločný a 1 hromadný).⁷¹ Neskôr boli na tomto vojnovom cintoríne pochovaní ešte 4 neznámi vojaci, ale pre nejasne vyplnené dokumenty nevieme presne, do ktorých hrobov boli uložené ich pozostatky. Spolu bolo exhumovaných 19 obetí. Ďalšou obcou v obvode četníckej stanice Stropkov bola obec Kolbovce. Exhumácie tu prebiehali v roku 1922 a ich cieľom bolo sústredenie hrobov z okolia obce. Dohromady boli exhumované pozostatky 11 obetí.⁷² Na vojnovom cintoríne v Kolbovcích bolo následne zriadených 11 jednotlivých hrobov. Na archívnom náčrte sú označené rímskymi číslicami. Málo informácií máme o exhumačiách v obci Soľník. Na cintoríne sa nachádzal vojnový cintorín, ale tri hroby boli mimo neho medzi civilnými hrobmi. Na jednom náčrte je poznámka o exhumačii týchto troch hrobov na vojnový cintorín vo Veľkrope.⁷³ Ďalšie informácie však nemáme. Exhumačné práce sa nevyhli ani obci Tisinec. Exhumácie prebiehali 23. novembra 1923 pod dozorom četníkov zo Stropkova. Exhumovali sa hroby z okolia obcí Krušinec, Duplín a Tisinec. Exhumovaných bolo sedem

⁶⁸ V masovom hrobe č. 2 bolo pochovaných 90 pozostatkov a v hromadnom hrobe č. 3 bolo pochovaných 63 vojakov. VHA, f. VHC, šk. 56, Vojnový cintorín Snina Giglovo – dotazník.

⁶⁹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznička.

⁷⁰ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 162, Vojnové hroby, Zoznam cintorínov v obvode četníckej stanice Stropkov.

⁷¹ VHA, f. VHC šk. 58, obec Chotča.

⁷² VHA, f. VHC šk. 58, obec Kolbovce.

⁷³ VHA, f. VHC šk. 58, obec Soľník.

⁷⁴ VHA, f. VHC šk. 58, obec Tisinec.

hrobov (5 jednotlivých a 2 spoločné) s 12 obeťami.⁷⁴ Najväčším vojnovým cintorínom z prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku je cintorín vo Veľkrope. Vznikol rozsiahlymi exhumáciami už počas vojny, ale exhumáčnne práce pokračovali aj v medzivojnovom období. Žiaľ, k dispozícii máme len čiastočnú dokumentáciu. V roku 1924 boli pod dohľadom stropkovských žandárov exhumované obeť z pôvodných hrobov nad obcou Makovce. Exhumáčnú komisiu viedol strážmajster Stanislav Zeman a pozostatky vojakov boli prenesené na vojnový cintorín Veľkrop. Spolu bolo exhumovaných 17 obeť.⁷⁵ V roku 1933 boli na tento cintorín prenesené tri jednotlivé hroby z obce Solník. V dokumentoch zemského vojenského veliteľstva sa nachádzajú aj zmienky o exhumáciách z katastra Brezničky a prenesení exhumovaných pozostatkov do Veľkropu, ale o týchto exhumáčnych prácach nemáme žiadne informácie.

Četnícka stanica v Malej Poľane mala na starosti 12 vojnových cintorínov. Exhumácie vykonávali v katastri obce Havaj. Exhumovali 9 hrobov (7 jednotlivých, 1 spoločný a 1 hromadný) z okolia obce. Exhumácie sa konali 13. apríla 1922. Komisia pracovala pod vedením strážmajstra Janovského a richtára Juraja Popoviča.⁷⁶ Spolu bolo exhumovaných 17 obeť. Všetky exhumované pozostatky boli uložené do novozriadenej šachty č. 7.

Žiaľ, dokumentácia o exhumáčnej činnosti bola urobená nedbalo, takže na náčrtoch nie je možné identifikovať zmeny, ktoré na cintoríne nastali po exhumáciách. V obci Makovce sú dva vojnové cintoríny, napriek tomu máme iba jednu zmienku o exhumáciách v katastri tejto obce. Dňa 18. októbra 1924 bol exhumovaný jednotlivý hrob neďaleko vojnového cintorína Makovce II. Žiaľ, nie je zaznamenané, kam bol hrob premiestnený, či kto bol v hrobe pochovaný.

V okolí obce Malá Poľana prebiehali exhumácie 17. septembra 1924. Exhumáčnú komisiu viedol strážmajster František Zeman. Postupne bolo exhumovaných 5 jednotlivých hrobov a jeden hromadný hrob. Spolu bolo exhumovaných 29 obeť. Pozostatky obeť boli umiestnené do jedného hromadného hrobu na vojnovom cintoríne Malá Poľana.⁷⁷ Exhumáčnne práce sa realizovali aj v katastri obce Miková. Vojnový cintorín Miková I. vznikol v júli 1922. Cintorín vytvorila exhumáčna komisia pod vedením strážmajstrov Rudolfa Vašátka a Viléma Procházku. Tri obeť boli exhumované z okolia obce, tri boli pochované na kóte 515 a jedna na kóte Kamejnná.⁷⁸ Spolu bolo exhumovaných sedem obeť. Aj cintorín Miková II. vznikol v medzivojnovom období. Četníci z četníckej stanice Habura dostali pokyn exhumovať hroby z pozemkov miestnych roľníkov.⁷⁹ Nové hroby mali byť sústredené na pozemku Jána Kaliňáka, ktorý ho vyčlenil na tento účel.⁸⁰ Exhumácie prebiehali 11. júla 1922 pod vedením strážmajstrov Vašátka a Procházku. Zachoval sa náčrt pôvodného rozmiestnenia hrobov.⁸¹ Všetky hroby boli najprv označené ako jednotlivé, ale pri exhumáciách sa zistilo, že v niektorých hroboch bolo viacero pozostatkov. Spolu bolo exhumovaných 14 obeť.

Ďalšie exhumácie sa zrealizovali v katastri obce Staškovce. Exhumované boli štyri hroby

⁷⁵ VHA, f. VHC šk. 58, obec Veľkrop.

⁷⁶ VHA, f. VHC šk. 42, obec Havaj.

⁷⁷ VHA, f. VHC, šk. 42 obec Malá Poľana.

⁷⁸ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. I.

⁷⁹ V čase vykonania exhumácii patrila obec Miková do obvodu četníckej stanice Habura.

⁸⁰ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. II.

⁸¹ Pozemky, na ktorých boli pôvodné hroby, patrili Štefanovi Zavackému, Petrovi Sušinovi, Jánovi Varcholovi a Anne Majkovej.

⁸² Dnešná obec Staškovce vznikla spojením obcí Veľké Staškovce a Malé Staškovce.

z pozemku Štefana Homzu vo Veľkých Staškovciach.⁸² Nevedno, prečo neboli premiestnené k ostatným vojnovým hrobom na vojnovom cintoríne Staškovec, ale boli uložené asi 40 metrov od vojnového cintorína. Exhumácie prebiehali 18. októbra 1921. Exhumačnú komisiu viedol hlavný strážmajster Josef Hilschner a členovia miestnej samosprávy Ján Olearnik a Petro Czernega. Spolu bolo exhumovaných 5 obetí. Sústredenie hrobov prebehlo aj v obci Varechovce. Spolu bolo exhumovaných 14 hrobov (13 jednotlivých aj 1 spoločný). Všetky pozostatky boli uložené do jedného hromadného hrobu.⁸³ Spolu bolo exhumovaných 15 obetí. Exhumačné práce boli vykonané 19. mája 1922. Exhumačnú komisiu tvorili, okrem četníkov, zástupcovia miestnej samosprávy Michal Hrib a Štefan Pira. Pôvodné hroby boli rozptýlené na pozemkoch miestnych občanov Michala Piru, Vasila Sušenja, Andreja Blichy a Ilony Hičákovej. Ďalšie hroby sa nachádzali pôvodne v lesoch varechovského panstva.

Četníci z Malej Poľany exhumovali vojnové hroby aj v katastri obce Vladiča. Exhumácie prebiehali 13. apríla 1922. Exhumačné práce vykonala komisia pod vedením strážmajstra Janovského a zástupcov miestnej samosprávy Vasil'a Mulika a Andreja Backaniča. Exhumované boli pozostatky siedmich obetí. Miesta pôvodných hrobov nepoznáme.⁸⁴ Všetky pozostatky boli uložené do jedného hromadného hrobu na vojnovom cintoríne Vladiča I. (Nižná Vladiča). Dokumentácia k exhumáciám je nedôsledná a vyvoláva mnoho otáznikov. V ten istý deň boli exhumované pozostatky ďalších 8 obetí z okolia Vyšnej Vladiče.⁸⁵ Všetky boli opäť pochované v jednom hromadnom hrobe na vojnovom cintoríne Vladiča II. (Vyšná Vladiča). Ďalšie údaje o exhumáciách nemáme.

O vojnové hroby v obci Driečna sa v medzivojnovom období starala četnícka stanica v Čertižnom.⁸⁶ V katastri obce sústreďovala vojnové hroby exhumačná komisia pod vedením strážmajstrov Viléma Procházku a Rudolfa Vašátka. Exhumácie sa uskutočnili v dňoch 24. – 27. júla 1922.⁸⁷ Exhumovaných bolo 6 jednotlivých hrobov.⁸⁸ Neďaleko obce boli ešte dva jednotlivé vojnové hroby. Nevieme presne, prečo tieto hroby neboli exhumované, keď v obci prebiehalo sústreďovanie hrobov. Vojnové hroby v obci Gribov mala na starosti žandárska stanica v Krajnej Poľane.⁸⁹ Žandári tu 29. marca 1922 preniesli pozostatky dvoch ruských vojakov. Pôvodný hrob sa nachádzal na pozemku miestneho roľníka Vasil'a Mulika, asi dva kilometre severovýchodne od obce. Exhumácie vykonala exhumačná komisia pod vedením strážmajstra Františka Kapfíša a richtára Vasil'a Skyčku. Jeden vojnový hrob exhumovali četníci z Krajnej Poľany aj v katastri obce Pstriná. Dňa 27. marca 1922 preniesla exhumačná komisia pod vedením strážmajstra Františka Kopfíša a richtára Štefana Hladoníka pozostatky neznámeho rakúsko-uhorského vojaka na obecný cintorín.⁹⁰ O ďalších exhumáciách v okrese Stropkov nemáme informácie.

⁸³ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Varechovce.

⁸⁴ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Vladiča

⁸⁵ Dnešná obec Vladiča vznikla spojením Vyšnej Vladiče a Nižnej Vladiče.

⁸⁶ Obec Čertižné sa dnes nachádza v okrese Medzilaborce.

⁸⁷ Dva pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych roľníkov Il'ka Dury a Štefana Velikaniča. Ďalšie tri hroby sa nachádzali na kótach 610, 523 a 410 v okolí obce. Posledný hrob sa nachádzal asi 700 metrov od obce (v dokumentácii nie je presnejšie určenie).

⁸⁸ VHA, f. VHC šk. 43, obec Medzilaborce.

⁸⁹ Krajná Poľana sa dnes nachádza v okrese Svidník.

⁹⁰ VHa, f. VHC, šk 19, obec Pstriná.

Exhumácie v okrese Svidník

V okrese Svidník sa o vojnové cintoríny staralo osem četníckych staníc. Četnícka stanica Kapišová mala v obvode 10 obcí s rozptýlenými vojnovými hrobmi. Sústredenie hrobov v obvode tejto stanice bolo pomerne náročnou akciou. V obci Dľhoňa sa nenachádzal ani jeden pôvodný hrob. Všetky vznikli v medzivojnovom období. Četníci zo stanice Kapišová vytvorili exhumačnú komisiu pod vedením strážmajstrov Rudolfa Polívku a Františka Slezáčka. Exhumačné práce sa uskutočnili v dňoch 27. – 29. apríla 1922.⁹¹ Cieľom bolo sústredenie identifikovaných vojnových hrobov z celého okolia.

V katastri sa našlo desať vojnových hrobov. Časť hrobov sa nachádzala na súkromných pozemkoch miestnych roľníkov Jána Slutáka a Márie Žambovej. Ostatné hroby sa nachádzali na obecných pozemkoch, najmä v lokalite „Na klinoch“. Dva hroby boli exhumované z katastra obce Kapišová.⁹² Na cintorín v Dľhoni boli tieto obeť pravdepodobne premiestnené preto, že exhumácia na tento cintorín bola jednoduchšia ako prevoz pozostatkov do Kapišovej. Exhumovaných bolo 24 obetí.

Aj v obci Havranec vznikol cintorín až po prvej svetovej vojne. Exhumačnú komisiu viedli strážmajstri Rudolf Polívka a František Slezáček. Exhumácie prebiehali v dňoch 26. – 27. apríla 1922. Všetky hroby z okolia boli zlikvidované, pozostatky exhumované a prenesené na obecný cintorín do Havranca.⁹³ Spolu bolo exhumovaných päť pôvodných hrobov. Četníci následne vytvorili rovnaký počet nových hrobov. Exhumovaných bolo 10 obetí. V obci Kapišová bol cintorín vybudovaný v medzivojnovom období. Pod vedením strážmajstra Josefa Plávku z Četníckej stanice Kapišová bola zostavená exhumačná komisia. Komisia vykonávala činnosť od 3. do 5. apríla 1922. V týchto dňoch exhumovali v katastri obce desať vojnových hrobov. Pozostatky týchto hrobov boli prevezené na obecný cintorín.⁹⁴ Exhumovaných bolo 16 obetí.

Vojnový cintorín Krajná Porúbka vznikol v medzivojnovom období. V okolí obce bolo nájdených 23 hrobov. Exhumácie sa konali pod vedením strážmajstra Františka Slezáčka a strážmajstra Josefa Pávka. Exhumačné práce prebiehali v dňoch 11. – 12. apríla 1922.⁹⁵ Na obecnom cintoríne bolo zriadených 23 nových hrobov⁹⁶ s 39 obeťami. Výsledok svedčí o precíznej práci exhumačnej komisie. Aj v katastri obce Kružľová sa sústredili vojnové hroby. Exhumačná komisia pod vedením strážmajstrov Františka Slezáčka a Rudolfa Polívku pracovala v apríli 1922. Dňa 25. apríla 1922 boli exhumované tri hroby v okolí obce.⁹⁷ Exhumovaný bol aj štvrtý hrob, ktorý sa nachádzal v osobitnej časti cintorína, kde boli pochovávaní rómski obyvatelia obce. Exhumované boli 4 obeť.

⁹¹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Dľhoňa.

⁹² Niekedy sa stávalo, že četníci preniesli exhumované telá z katastra jednej obce na vojnový cintorín do druhej obce. Obvykle sa tak stalo z dôvodu, že vojnový hrob bol priveľmi vzdialený od obce, v katastri ktorej sa nachádzal, alebo bol k pôvodnému hrobu lepší a jednoduchší prístup z inej obce.

⁹³ Pôvodné hroby sa nachádzali na rozličných miestach katastra obce, napr. lokalita Hutisko, Podjavorý, Spáleniská a pod.

⁹⁴ Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych obyvateľov Juraja Feca, Márie Širokej, Anny Petričkovej, Parfila Kucirka, veľkostatkára Lévaia, alebo na pozemkoch firmy Rosenblitt a Gross.

⁹⁵ Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch Anny Kapcalovej, Jána Vančišina, Alexandra Vančišina, Jozefa Hojdu, Jána Makaru, Derca Hrica, Jána Derca, bratov Toneličovcov a ďalších miestnych obyvateľov.

⁹⁶ V tomto počte ja zahrnutých 14 jednotlivých, 8 spoločných a jeden masový hrob.

⁹⁷ Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych obyvateľov Petrasa Parasku a Jána Feciskana v blízkosti obce. Jeden z hrobov sa nachádzal na obecnom pozemku na vrchu Malá Rohulka.

Ani vojnový cintorín Medvedie nie je pôvodný. Vznikol až po prvej svetovej vojne sústredením vojnových hrobov z katastra obce. V bližšom či vzdialenejšom okolí bolo postupne identifikovaných a zaznamenaných 43 vojnových hrobov.⁹⁸ Hroby sa často nachádzali v neprístupnom teréne. Exhumácie prebiehali pod vedením strážmajstra Františka Slezáčka a strážmajstra Rudolfa Stejskala. Zachovali sa všetky precízne zhotovené exhumáčne protokoly. Z týchto dokumentov vieme, že jediné meno padlého vojaka sa zachovalo do dnešných čias vďaka nálezu nábojnice, v ktorej bol umiestnený papierik s údajmi.⁹⁹ Exhumácie prebiehali v dňoch 19. – 22. apríla 1922. Bolo vytvorených presne toľko nových hrobov, koľko ich bolo exhumovaných.¹⁰⁰

Vojnový cintorín v Nižnej Pisanej vznikol v medzivojnovom období. V katastri Nižnej Pisanej boli zaznamenané štyri hroby, z toho tri na poli miestneho gazdu Jána Kimáka.¹⁰¹ Dňa 8. apríla 1922 exhumáčna komisia pod vedením strážmajstrov Josefa Pávka a Rudolfa Polívku exhumovala všetky štyri identifikované hroby. Exhumované pozostatky boli prenesené na obecný cintorín.¹⁰² V apríli 1922 začali četníci sústreďovať vojnové hroby aj v obci Svidnička. Za týmto účelom bola ustanovená exhumáčna komisia na čele so strážmajstrom Františkom Slezáčkom. V katastri obce boli identifikované dva hroby s neznámymi obeťami, ktoré boli exhumované a prenesené na obecný cintorín.¹⁰³

Vojnový cintorín Šarbov vznikol až v medzivojnovom období. Hroby exhumovala exhumáčna komisia pod vedením strážmajstra Josefa Pávka. Komisia exhumovala štyri hroby z lúky miestneho roľníka Josefa Kapcalu. Exhumácie prebehli 24. februára 1922. Pozostatky boli prenesené na obecný cintorín. Štyri obeť boli pochované k nemeckému vojakovi do hrobu č. 1, a zriadené boli aj ďalšie tri hroby.¹⁰⁴ Viacej informácií archívna zložka neobsahuje. Spolu bolo exhumovaných 11 obeť. Vojnový cintorín Vápeník bol zriadený v medzivojnovom období. Exhumáčna komisia pracovala pod vedením strážmajstrov Rudolfa Polívku a Františka Slezáčka. Dňa 25. apríla 1922 boli exhumované všetky identifikované hroby z okolia obce. Exhumovaných bolo sedem hrobov so 16 obeťami.¹⁰⁵

Vojnový cintorín Vyšná Pisaná tiež vznikol sústredením vojnových hrobov v medzivojnovom období. Exhumácie realizovala komisia pod vedením strážmajstrov Rudolfa Polívku a Františka Slezáčka. Exhumácie nájdených hrobov sa uskutočnili 10. apríla 1922.¹⁰⁶ Pozostatky exhumovaných obeť boli prenesené na obecný cintorín. Nové hroby boli vkusne usporiadané a exhumáčna komisia urobila svoju prácu precízne. Exhumovaných bolo 15 hrobov a 21 obeť.

⁹⁸ Exhumovaných bolo 35 jednotlivých, 4 spoločné a 4 masové hroby.

⁹⁹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Medvedie, Exhumáčny protokol k hrobu č. 42.

¹⁰⁰ Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch Sámela Goldsteina, Andreja Štefaničišina, Dmitra Račka, Petra Kucúrka, Evy Vančišinej, Gézu Ducara, Arona Friedmana, Michala Červáka, bratov Tonetiovcov z Krásnej Poľany, Anny Štefaničišinej, Nikolaja Lipinského, Parasku Sedláka, Andreja Sedláka a Andreja Kačuriaka.

¹⁰¹ Všetky štyri hroby boli jednotlivé.

¹⁰² VHA, f. VHC, šk. 58, obec Nižná Pisaná.

¹⁰³ Oba hroby boli jednotlivé.

¹⁰⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Šarbov.

¹⁰⁵ V tomto počte sú zahrnuté 3 jednotlivé a 4 spoločné hroby.

¹⁰⁶ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Vyšná Pisaná.

Exhumačné práce boli dokončené do mája 1922. Spolu malo byť exhumovaných 129 hrobov (95 jednotlivých, 26 spoločných a 8 hromadných) s 263 obeťami.¹⁰⁷ Táto četnícka stanica prekročila rozpočet, pretože ten pôvodne predpokladal exhumáciu 61 hrobov s 82 mŕtvolami. Exhumácie stáli dovedna 5 234,55 Kčs.¹⁰⁸ Tieto financie boli použité iba na exhumačné práce. Vo svojej správe četníci skonštatovali, že na dôstojné upravenie cintorína budú potrebné ďalšie financie. Menšie exhumačné práce vykonali četníci z Kapišovej aj v obci Dobroslava. Exhumačná komisia pod vedením strážmajstra Rudolfa Polívku exhumovala 6. apríla 1922 dva jednotlivé hroby v katastri obce.¹⁰⁹ Obete z oboch hrobov boli prenesené na obecný cintorín.

Četnícka stanica Kurima exhumovala vojnové hroby v katastroch troch obcí. V roku 1922 pristúpili četníci z obce Kurima k sústredeniu hrobov z okolia obce. V okolí sa našlo deväť hrobov. Osem jednotlivých hrobov bolo exhumovaných v dňoch 4. – 9. mája 1922. Exhumačnú komisiu viedol strážmajster Jungmann z Četníckej stanice Kurima.¹¹⁰ Deviaty hrob bol masový a z neznámych dôvodov nebol exhumovaný. Namiesto toho o ňom bola vyrobená osobitá archívna zložka a bol zaevidovaný ako cintorín Beňadikovce II. Nepoznáme miesta pôvodných hrobov, pretože archívna zložka sa o nich bližšie nezmieňuje. V obci Radoma sa uskutočnili exhumácie pravdepodobne v máji 1922. Exhumovaných bolo 10 jednotlivých hrobov. Nepoznáme miesta pôvodných hrobov, pretože v zložke chýbajú exhumačné protokoly.

Aj v Šarišskom Štiavniku sa začali exhumácie v máji 1922. Exhumačná komisia v dňoch 2. – 3. mája 1922 exhumovala identifikované hroby v okolí obce. Na obecnom cintoríne bolo zriadených deväť nových hrobov. Posledný hrob pribudol v roku 1929. Do tohto hrobu boli prenesené ostatky vojakov z kóty 501.¹¹¹ Spolu bolo exhumovaných 17 obetí. Jeden vojnový hrob bol exhumovaný aj v katastri obce Šapinec.¹¹² Bližšie údaje o exhumácii nemáme.¹¹³

Četnícka stanica Krajná Poľana exhumovala vojnové hroby v katastroch 8 obcí. Na vojnový cintorín v Bodružali boli v medzivojnovom období premiestnené pozostatky exhumovaných obetí z roztrúsených hrobov v katastri obce. Tieto hroby exhumovala exhumačná komisia pod vedením strážmajstra Františka Kopfiša a richtára Mikolaja Kocúra.¹¹⁴ Spolu bolo exhumovaných osem hrobov a desať pochovaných obetí. Všetky boli uložené v masovom hrobe č. 7, o ktorom máme práve k exhumáciám najviac informácií.¹¹⁵

¹⁰⁷ Jedno hlásenie uvádza, že do mája 1922 bolo v obvode četníckej stanice exhumovaných 99 jednotlivých hrobov, 21 spoločných hrobov s 55 padlými a 11 šachiet so 104 padlými. Spolu bolo exhumovaných 258 obetí. V súčasnom stave výskumu nie je možné rozdiely vysvetliť.

¹⁰⁸ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 152, Exhumace a úprava válečných hrobů – dodatečný rozpočet a prosba o príděl ostnatého drátu.

¹⁰⁹ VHA, f. VHC šk. 58, obec Dobroslava.

¹¹⁰ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Beňadikovce, cintorín Beňadikovce I.

¹¹¹ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Šarišský Štiavnik.

¹¹² Dnes súčasť obce Okružle.

¹¹³ V dokumentoch je iba o zmienka o exhumácii hrobu 3.4. pravdepodobne v roku 1922. Rok nie je uvedený, ale usudzujeme, že tento hrob bol exhumovaný v spomínanom roku, pretože vtedy prebiehali exhumácie v okolí.

¹¹⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Bodružal.

¹¹⁵ V tomto počte ja zahrnutých 6 jednotlivých a dva spoločné hroby.

V Krajnej Bystrej vznikol v medzivojnovom období spoločný hrob so štyrmi pochovanými vojakmi. V katastri obce boli nájdené štyri jednotlivé hroby. Dňa 22. marca 1922 boli vykonané exhumačné práce. Exhumačnú komisiu viedol strážmajster František Kopfiš a richtár Andrej Štefanov. Pozostatky z exhumovaných hrobov boli umiestnené do novovytvoreného hrobu č. 22.¹¹⁶

V Krajnej Poľane sa exhumovalo v roku 1923. V okolí obce bolo zistených deväť hrobov. Okrem hrobu kapitána Fiatha sa v lese západne od obce nachádzal jeden hrob a vo vzdialenosti asi dva a pol kilometra od obce ďalších sedem hrobov. Exhumačnú komisiu viedol strážmajster František Kopfiš. Exhumačné práce sa uskutočnili 21. marca 1923. Neznáme obeť boli uložené do jedného masového hrobu. Barón Fiath bol pochovaný osobitne v hrobe č. 8.¹¹⁷ Pri exhumačných prácach bola v jednom z hrobov nájdená rakúska puška s rokom výroby 1885. Pri niektorých pozostatkoch sa našli čiapkove kokardy jednotiek poľných strelcov, čo by mohlo nasvedčovať, že niektoré obeť patrili k týmto jednotkám.¹¹⁸ V katastri obce Krajné Čierne boli identifikované iba dva jednotlivé vojnové hroby. Exhumačná komisia pracovala pod vedením strážmajstra Františka Kopfiša a richtára Josefa Demkanina. Dňa 29. marca 1922 boli tieto hroby exhumované a pozostatky prenesené na cintorín v obci Krajné Čierne.¹¹⁹ Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemku miestnych obyvateľov Jozefa Demkanina a Jozefa Skasku.

V katastri obce Miroľa bolo identifikovaných päť rozptýlených jednotlivých hrobov. Sústreďenie bolo realizované 27. marca 1922.¹²¹ Exhumačná komisia pracovala pod vedením strážmajstra Františka Kopfiša a richtára Jána Varholíka. Všetky obeť boli pochované v novom hrobe č. 1 na miestnom cintoríne.

V marci 1922 začali četníci so sústreďovaním hrobov z katastra obce Nižný Komárnik. Exhumačnú komisiu viedol strážmajster František Kopfiš a richtár Ján Janek. Dňa 24. marca 1922 exhumačná komisia exhumovala osem hrobov identifikovaných v katastri obce.¹²² Všetky pozostatky boli prevezené na obecný cintorín. Spolu bolo exhumovaných 10 obetí. Ani v obci Príkra nie je pôvodný vojnový cintorín. V máji 1922 sa začali exhumácie v katastri obce Príkra. V okolí obce sa našlo 20 vojnových hrobov. Väčšina hrobov sa nachádzala severozápadným smerom od obce v lokalitách „Dolky“ a „Kilov.“ Niektoré hroby sa však nachádzali aj na pozemkoch občanov neďaleko obce. Exhumačná komisia pod vedením strážmajstra Františka Kopfiša a richtára Mitra Mitrusku dňa 2. mája 1922 vykonala exhumáciu všetkých identifikovaných hrobov z katastra obce, a pozostatky exhumovaných vojakov boli prenesené na obecný cintorín v obci Príkra. Počet exhumovaných obetí a typy pôvodných hrobov archívne dokumenty neuvádzajú.

¹¹⁶ Miesta pôvodných hrobov určovali četníci dosť neurčito. Ani v tomto prípade to nebolo inak. Pôvodné hroby sa nachádzali napr. na lúke Feca Železnáka, na vrchu asi 1 300 m juhovýchodne od Krajnej Poľany, v lese asi 1 500 m severovýchodne od obce Krajná Poľana, v lese „Podhrabky“ asi 2 000 metrov západne od obce a pod.

¹¹⁷ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Krajná Poľana, Evidenčný list baróna Ladislava Fiatha.

¹¹⁸ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Krajná Poľana.

¹¹⁹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Krajné Čierne.

¹²⁰ Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych obyvateľov. Tri z obetí boli pôvodne pochované na pozemku Jána Michališina, jedna z obetí na pozemku Michala Galajdy, asi 900 m juhovýchodne od obce Miroľa, a jedna obeť bola pochovaná na pozemku Jána Senaja, asi 1 200 m juhozápadne od obce.

¹²¹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Miroľa.

¹²² V tomto počte je zarátaných 6 jednotlivých a 2 spoločné hroby.

Vojnové hroby v katastri obce Vyšný Komárnik realizovala exhumačná komisia na čele so strážmajstrom Františkom Kopfišom a richtárom Petrom Chandogom v marci 1922.¹²³ Presný počet exhumovaných hrobov dokumenty neuvádzajú. Pozostatky vojakov preniesli na obecný cintorín. Žiaľ, exhumačná komisia si nedala záležať na usporiadaní nových hrobov. Aj preto nevznikol upravený cintorín, ktorý by mal väčšiu šancu na zachovanie až do dnešných čias.¹²⁴

Četníci z četnickej stanice Rovné exhumovali v troch obciach. Na vojnový cintorín Cernina bolo exhumovaných 238 obetí. Exhumované obete boli pochované v štyroch šachtách. V dvoch menších šachtách je pochovaných 15 vojakov. Boli exhumovaní z pôvodných hrobov na kóte Makovica na jar 1930. V ďalších dvoch masových hroboch je pochovaných 223 vojakov. Šachty číslo III. a IV. vznikli exhumáciou pôvodného vojnového cintorína na Širokej Hore. Exhumácie prebehli v jari 1930. Bližšie informácie o exhumáciách nemáme. V obci Kurimka prebiehali exhumačné práce v roku 1930. V máji tohto roku vznikli na miestnom vojnovom cintoríne 2 masové hroby. Četníci zo stanice Rovné exhumovali pôvodné vojnové hroby v lokalite Krásna hora a tiež v blízkosti obecnej školy. Spolu bolo exhumovaných 16 obetí.

Na vojnovom cintoríne Rovné v medzivojnovom období pribudli len dva hroby exhumované v roku 1930. Exhumáciu vykonali četníci z miestnej četnickej stanice pod vedením strážmajstra Hanzala. Exhumácie z roku 1930 nie sú bežné, a tento prípad nám dokazuje, že z času na čas sa na vojnových cintorínoch pochovávalo aj po roku 1924.¹²⁵ Exhumované boli pôvodné hroby na Hrabovčiku a Čiernej hore. Spolu bolo exhumovaných 13 obetí. Počet pôvodných hrobov nie je známy.

Četnícka stanica v Giraltovciach exhumovala vojnové hroby v dvoch obciach. Na vojnovom cintoríne v Giraltovciach v medzivojnovom období pribudlo niekoľko hrobov. Exhumácie prebiehali v marci a júni 1922. Exhumačnú komisiu viedol strážmajster Josef Kubal z miestnej četnickej stanice. Exhumované boli hroby z rôznych častí mesta a blízkeho okolia. Bližšie údaje o exhumáciách nepoznáme. Archívna zložka o vojnovom cintoríne Soboš obsahuje dokument o exhumácii piatich vojakov z pôvodného hrobu v lokalite „Bana“ v katastri obce. Dátum exhumácie nie je známy. S veľkou pravdepodobnosťou sa tak stalo v roku 1929, pretože z tohto roku pochádza nový náčrt.¹²⁶

Četnícka stanica vo Vyšnom Svidníku riadila podľa nájdenej dokumentácie exhumačné práce iba v Nižnom Svidníku. V roku 1922 sa rozbehli práce na sústredení vojnových hrobov z okolia. Vznikla exhumačná komisia pod vedením četníkov z Četnickej stanice Vyšný

¹²³ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Vyšný Komárnik.

¹²⁴ Toto tvrdenie vychádza z poznatkov o osude podobných cintorínov. Ak boli vojnové hroby na cintoríne rozptýlené na rôznych miestach civilného cintorína, rýchlo sa na ne zabudlo a boli zrušené kvôli civilným hrobom. Keď sa v povojnovom období nerobila pravidelná údržba, tieto vojnové hroby sa stali anonymnými a čoskoro zanikli, prípadne informácia o vojnových hrobách veľmi rýchle zmizla z povedomia miestnych ľudí. Takto dopadli napr. rozptýlené vojnové hroby v obci Jankovce (okr. Humenné), v obci Rokytovece (okr. Medzilaborce), alebo samostatné hroby v 32 obciach okresov Bardejov, Snina, Humenné, Stropkov, Medzilaborce a Svidník. Pozri. Zaniknuté vojnové hroby na severovýchodnom Slovensku [online]. Zaniknuté hroby [cit. 22.10.2013]. Dostupné na : <http://www.kvhbeskydy.sk/index.php/2013/02/17/zaniknute-vojnove-hroby-na-severovychnom-slovensku/>. ISSN 1337-9232.

¹²⁵ Do tohto roku bola väčšina identifikovaných roztrúsených hrobov exhumovaná a prenesená na vojnové cintoríny. Archívne dôkazy o neskorších exhumáciách sú zriedkavé.

¹²⁶ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Soboš.

Svidník a miestneho lekára Dr. Alfréda Rettlheima. V marci 1922 bolo exhumovaných 21 obetí z 9 hrobov z blízkeho okolia, ale i z neďalekej obce Mestisko. Bližšie údaje o exhumáciách nemáme. Četnícka stanica v obci Marhaň exhumovala vojnové hroby iba v obci Štefurov. Hrob s číslom 4 na miestnom vojnovom cintoríne bol exhumovaný v okolí. Presné miesto bývalého hrobu nepoznáme a nemáme ani viac údajov o tomto cintoríne.

Četnícka stanica Vyšný Orlík exhumovala vojnové obeť v troch obciach. Vojnový cintorín Dubová vznikol už v období prvej svetovej vojny, avšak aj v medzivojnovom období sa na tomto cintoríne pochovávalo. Pravdepodobne v roku 1928 boli do jedného jednotlivého hrobu pochované pozostatky piatich exhumovaných vojakov z lesa medzi obcami Cigla a Dubová.¹²⁷ Bližšie údaje o priebehu exhumácií sa nezachovali.

Aj v obci Kečkovce prebiehalo sústreďovanie hrobov. Postupným pochovávaním v medzivojnovom období sa cintorín zväčšoval, ale zmeny na cintoríne neboli vhodne zdokumentované, alebo sa tieto materiály stratili.¹²⁸

Exhumácie prebehli v tejto oblasti pomerne neskoro. Mená členov exhumačnej komisie nepoznáme. Dňa 24. – 25. apríla 1933 bola uskutočnená exhumácia pozostatkov 40 vojakov neznámej štátnej príslušnosti zo šachty na Kaliňákovej lúke, ktoré boli premiestnené na plochu neďaleko gréckokatolíckeho kostola, kde pôvodne bol jeden zo spoločných hrobov.¹²⁹ V roku 1936 boli exhumované pozostatky neznámeho ruského vojaka a pochované do spoločnej šachty. Týmto sa počet pochovaných na cintoríne uzavrel. Na vojnovom cintoríne Vyšný Orlík sa vo veľkom sústreďovali vojnové hroby z okolia už počas vojny. Exhumačné práce mali na starosti desiatnik Martin Zwelter a vojak Stefan Materna. Obaja pravdepodobne slúžili v pohrebnom komande. Z dokumentov vyplýva, že už počas vojny exhumovali v okolí sedemdesiat jeden ruských vojakov a štyroch rakúsko-uhorských vojakov.¹³⁰

Po vojne v exhumačných prácach pokračovali československé orgány. V apríli 1922 sa do sústreďovania vojnových hrobov pustili četníci z miestnej četníckej stanice. Exhumačná komisia pracovala pod vedením strážmajstra Karola Fastla. V dňoch 18. – 20. apríla 1922 bolo exhumovaných sedem obetí pochovaných v masíve Makovice. Exhumovaní boli piati rakúsko-uhorskí vojaci a dvaja ruskí vojaci. Medzi nimi bol jediný identifikovaný vojak Adolf Meisler. Viac údajov o cintoríne v súčasnosti nepoznáme.

¹²⁷ Poznámka o exhumácii sa nachádza na náčrte z roku 1928. Na základe toho predpokladáme, že exhumácia bola vykonaná v tom čase. Po každej exhumácii mali četníci vypracovať nový náčrt, ktorý by zachytil zmeny na cintoríne.

¹²⁸ Náčrt z roku 1920 nám ukazuje skupinku šiestich jednotlivých hrobov a štyri spoločné hroby rozptýlené na ploche cintorína. Už na tomto náčrte sa dajú nájsť porušenia zásad pri vypracovaní dokumentácie o vojnovom cintoríne. Skupinu šiestich hrobov označil autor náčrtu číslom jeden. Takéto pochybenia museli vyvolávať zmätky pri spracovávaní dokumentácie.¹²⁸ V evidenčných listoch môžeme nájsť ďalšie chyby. V týchto materiáloch sa zmätočne píše o dvoch šachtách (10 padlých), ktoré sú nezmyselne označené číslami 3,4,5 (teda dve šachty sú označené tromi číslami, pričom to ani nie sú šachty, ale spoločné hroby).¹²⁸ Takéto nedostatky sťažujú zistenie reálnych faktov o vojnovom cintoríne.

¹²⁹ Ktorý zo štyroch spoločných hrobov to bol, nedokážeme zistiť, kvôli nedostatočne vedenej dokumentácii. Z tohto dôvodu uvádzame obeť z každého spoločného hrobu osobitne, aj keď vieme, že jeden z hrobov sa stal základom pre masový hrob z roku 1933.

¹³⁰ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Vyšný Orlík, cintorín Vyšný Orlík I.

Záver

Z predchádzajúceho prehľadu je zrejmé, že rozsah exhumačných prác na území, ktoré zasiahol Karpatský front, bol značný. Aj keď sa nezachovala kompletná dokumentácia z práce exhumačných komisií, dochovaný materiál nám umožňuje získať predstavu o celkovom pláne exhumácií, cieľoch exhumačnej akcie, použitých metódach a postupoch. Získané údaje potvrdzujú, že väčšina exhumácií sa uskutočnila v rokoch 1921 – 1924. V neskoršom období exhumačná činnosť upadla. Z tohto záveru sa vymykajú len dve exhumačné akcie, ale veľkého rozsahu. Obe sa uskutočnili v novembri 1934.¹³¹ Ide o rozsiahle exhumácie v katastri obce Repejov¹³² a katastri obce Osadné.¹³³ Medzi rokmi 1924 a 1934 sa udialo len niekoľko malých exhumácií súvisiacich s náhodným objavením hrobov v katastri niekoľkých obcí. Zachované dokumenty nevysvetľujú, prečo sa zodpovedné orgány nakoniec rozhodli pre masívne exhumácie, keďže sa už niekoľko rokov takéto akcie nevykonávali. Žiaľ, na tieto i ďalšie otázky je veľmi ťažké odpovedať, bez dokumentácie orgánov zodpovedných za starostlivosť o vojnové hroby z tridsiatych rokov. Dostupná dokumentácia¹³⁴ nám nestačí na komplexné vyčerpanie tejto problematiky. Zaujímavé informácie do celkového obrazu o exhumačnej činnosti na území severovýchodného Slovenska by určite priniesli aj dokumenty z exhumačnej činnosti rakúsko-uhorských orgánov v rokoch 1915 – 1918. Vzhľadom na spomínané skutočnosti je v súčasnosti ďalší posun vo výskume tejto témy možný len na základe získania ďalšej dokumentácie.

¹³¹ V Osadnom sa začalo exhumovať už v roku 1933.

¹³² Obec v okrese Medzilaborce. Ako už bolo spomínané, rozsiahle exhumácie v katastri obce boli v roku 1922 zamietnuté pre vysoké náklady.

¹³³ Obec v okrese Snina. Exhumačné práce súviseli s výstavbou krypty, ktorá sa mala stať hromadným hrobom, ale aj pamätníkom obetí prvej svetovej vojny.

¹³⁴ Ide o archívny fond Vojnové hroby a cintoríny a súbor dokumentov Vojnové hroby, ktorý je súčasťou fondu Zemské vojenské veliteľstvo Bratislava.